DIN TERMINOLOGIA BRÂNZETURILOR ROMÂNEŞTI

ROMANIAN CHEESE TERMINOLOGY

(Abstract)

The present article analyzes some Romanian words expressing the notion of "cheese", from the semantic, lexical, morphological and etymological points of view. Examples were taken from the best known dictionaries of our language. Those terms have different origins: Thracian and Latin inheritance, Turkish, Bulgarian loans in Romanian and French, English, Italian, German, Greek and Dutch neologisms. *Brânză, caş, caşcaval, urdă, telemea* are used in written starting with 14th-18th centuries texts and some of them appear in phrases and have special meanings in different scientific languages. They are also used as toponyms and surnames. Neologisms are present in the most recent dictionaries of our language, they are monosemantic, are not used in phrases and don't belong to other domains of Romanian Language vocabulary.

Cuvinte-cheie: termen, sens, dicţionar, etimologie, atestare.
Key-words: term, meaning, dictionary, etimology, proof.

1. Introducere

În lucrarea de faţă propunem o analiză semantică, lexicală, morfologică şi etimologică a câtorva lexeme aparţinând câmpului brânzeturilor din limba română. Structura acestuia este eterogenă atât din punctul de vedere al vechimii termenilor, cât şi al originii acestora. Sub raport etimologic, inventarul lexical propus de noi cuprinde:

a. Elemente autohtone: *brânză, urdă*;
b. Cuvinte moştenite din latină: *caş*;
c. Împrumuturi vechi: *telemea* (din turcă), *caşcaval* (din bulgară);

BDD-V2859 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 03:11:53 UTC)

d. Neologisme de diferite origini: *camembert, roquefort* (din franceză), *şvaiţer, emmental* (din germană); *cheddar, chester* (din engleză), *gorgonzola, mozzarella, mascarpone, parmezan* (din italiană), *feta* (din greacă), *gouda* (din olandeză).

2. Atestările termenilor în limba română

Dată fiind complexitatea problemei discutate, este interesantă o privire asupra modului în care aceste cuvinte sunt înregistrate în lucrările româneşti provenind din diferite perioade. Termenii din categoriile a, b şi c sunt menţionaţi în scris începând cu documente din sec. al XIV-lea – al XVIII-lea şi figurează în toate dicţionarele noastre importante.

Brânză – document raguzan din 1356-1381, în forma *brençe* = „caseus valachicus" (notaţie aproximativă a lui *brândză*), cf. CUV. D. BĂTR. I, 190.

Caş – (1523, cf. DERS).

Caşcaval – (document din 1683), cf. BAKOS.

Parmezan – (document din 1754), cf. IORGA, S. D. XII, 67.

Telemea – (1524), cf. G. LEX.

Urdă – (1550), cf. DOR.

Neologismele pe care le avem în vedere se clasifică astfel în funcţie de vechimea atestărilor şi de tipul acestora:

1. Cuvinte utilizate în texte din sec. al XIX-lea şi al XX-lea:

Camembert – (1914), cf. DFR.

Roquefort – (1862), cf. ANTONESCU, D., DFR, DN^3, DEXI, MDN, DICSR.

Şvaiţer – (1894), cf. ALEXI, W.

2. Nume comune ale căror prime menţiuni provin din unele publicaţii de la sfârşitul veacului trecut şi care figurează numai în câteva lucrări lexicografice recente ale limbii noastre.

Cheddar – (1977), cf. DCR^2, DN^3, DEXI, MDN, DICSR.

Chester – (1978), cf. DN^3, DEXI, MDN.

Feta – (1993), cf. DCR^2, DEXI, DICSR.

Gorgonzola – cf. DEXI, MDN, DICSR.

Gouda – cf. DICSR.

Mascarpone – (1996), cf. DCR^2, DEXI, DICSR.

Mozzarella – (1977), cf. DCR^2, DEX^2, DEXI, MDN, DICSR.

3. Sensurile termenilor

Brânză s. f. 1. Produs alimentar obţinut prin prelucrarea şi coagularea (cu ajutorul cheagului) a laptelui. „8 putine de brândză" (a. 1588; CUV. D. BĂTR. I 207). „[*S*]-a scumpit brânza de oi" (ALECSANDRI, P. 336b/5). 2. (la pl., în forma *brânzeturi*) Sortimente variate de brânză, caşcaval etc. Raion în care se găsesc sortimente de brânză. „A cumpărat pâine şi apoi s-a dus la brânzeturi".

BDD-V2859 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 03:11:53 UTC)

Caş subst. 1. Produs alimentar obţinut din lapte de oaie, vacă sau capră, închegat şi stors de zer. „Kash = caseus” (ANON. CAR.). „M-ai închegat pre mine asemenea cu cáşul?” (BIBLIA 1688, 367 b.). „Leasă pe care se usucă caşii” (DRĂGHICI, ap. TDRG). „Aceste zece caşuri du-le capului preste o mie” (BIBLIA 1871 id.). 2. P. anal. Substanţă albicioasă care se formează în colţurile ciocului puilor de păsări; p. anal., un fel de spuzeală de o parte şi de alta la încheietura gurii (omului) (ŞEZ. VI, 41, GOROVEI, CR.). „Să nu mănânci nimica, când scăpată soarele, căci vei face caş la gură (la chiotorile gurii)” (ION CR. III, 148, ŞEZ. VI, 41).

Caşcaval s. n. Varietate de brânză fină, tare, în formă de turte sau de roţi, preparată din caş de lapte de oaie (sau de vacă), dospit, fiert, frământat, sărat şi uneori afumat. P. ext. Brânzeturi asemănătoare caşcavalului. „Caşcaval de Elveţia” (PONTBRIANT), „de Parma” (ALEXANDRESCU, M. 210): „parmezan. Din Olanda ne vin caşcavalurile cele roşii, în chip de ghiulea” (MEHEDINŢI, P. 19). „Caşcavali care sânt râncezi” (N. COSTIN, ap. GCR II 12/16). „Au lot [= luat] 15 caşcavale” (a. 1760; IORGA, B. R. 225).

Parmezan s. n. Varietate de caşcaval uscat, specific provinciilor Parma şi Reggio din Italia, care este preparat din lapte smântânit; p. e x t. caşcaval ras. „4 loţ parmazan caş” (a. 1754; IORGA, S. D. XII, 67). „Un guzgan ... Au intrat ... într-un caş de parmezan” (ASACHI, P. 124/7). „Prăjituri de parmezan” (MANOLACHE DRĂGHICI, R. 239/22, cf. NEGULICI, STAMATI, D.). (Adjectival) „Brânză parmazană” (BARCIANU, V., cf. COSTINESCU).

Şvaiţer s. n. Varietate de brânză fină, fermentată, cu gust dulceag, asemănătoare cu caşcavalul, prezentând goluri în masa ei şi care se producea iniţial numai în Elveţia (cf. ALEXI, W., TDRG, RESMERIŢĂ, D., ŞĂINEANU, D. U.). „Luă o bucăţică de şvaiţer” (CĂLINESCU, E. O. II, 34, cf. DL, DM, DN[2]).

Telemea s. f. (Şi adjectival, în sintagma *brânză telemea*) Sortiment de brânză preparată din caş bine stors, tăiat în bucăţi cu feţe de obicei dreptunghiulare şi conservat în saramură; brânză de Brăila. „Au dat la cazan împărătesc caşcaval şi telemea” (a. 1818; DOC. EC. 186, cf. ŞIO II$_2$, 354). „Pentru masă mă reped pân la băcănie şi fac rost de ceva măsline, o cutie de sardele, niţică telemea şi gata afacerea” (ap. TDRG).

Urdă s. f. 1. Derivat al laptelui (de oaie) obţinut prin fierberea zerului gras rămas de la prepararea caşului sau de la alegerea untului, uneori adăugându-i-se şi lapte pentru a-i îmbunătăţi calitatea. „Bărbănţe de urdă” (a. 1650; ap. PAVELESCU, E. 198, cf. ANON. CAR., MOLNAR, D. 87/10, KLEIN, D. 446). „Vine ... la stână şi-şi ia laptele, îl încheagă şi scoate brânza şi urda”. I. IONESCU, M. 367. „Lângă mămăligă-a pus şi-un bulgăre de urdă” (VASILIU, P. L. 216). „Şi-mi umbla din stână-n stână Să cerce brânza de-i bună Şi urda din sărătură” (ŞEZ. XII, 95).

BDD-V2859 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 03:11:53 UTC)

Camembert s. n. Brânză franţuzească, de vacă, fermentată, dulce, cu mucegai şi miros puternic – < fr. *camembert*.

Cheddar s. n. Brânză englezească şi americană, preparată din lapte de vacă şi ulei de bumbac, porumb, cocos sau soia. „În S.U.A. s-au creat în acest sens produse care imită perfect – cel puţin din punct de vedere al aspectului – diferite soiuri de brânzeturi, cum ar fi «cheddar» sau «mozzarella» – pe bază de ulei de bumbac, porumb, cocos sau soia” (SCÂNTEIA, nr. 11 febr. 1977, 5) – < engl. *cheddar*, fr. *cheddar*.

Chester s. n. Brânză fermentată ca o pastă tare, originară din Anglia – < fr. *chester*.

Emmental s. Sortiment de brânză, originară din Elveţia, de culoare galbenă, de o consistenţă medie şi cu găuri în interior, cu gust picant, preparată din lapte de vacă; emmentaler – < fr., engl. *emmental*.

Feta s. f. Brânză originară din Grecia, asemănătoare cu telemeaua, care se produce din lapte de oaie sau de capră şi se păstrează în saramură. „Negustorii unguri fac avere vânzând feta de Brăila fabricată în Mexic [...] Umblu un ceas pe Moşilor, prin faţa buticurilor arabe care vând feta de Brăila produsă de bulgari” (R. LIB. 1 IX 1993, 1). „Importator direct din Olanda: lapte praf, brânză feta, conserve, carne” (R. LIB. 6 X 1993, p. 16, 9 VII 1993, 6) – < engl., fr. *feta*.

Gouda s. Caşcaval olandez învelit într-un strat protector de ceară sau de parafină galbenă – < engl., fr. *gouda*.

Gorgonzola s. f. Brânză de origine italiană, cu mucegai nobil şi cu aromă puternică – cuv. it.

Mascarpone s. Brânză din Italia, folosită la prepararea unor creme sau a unor dulciuri. „Medicii italieni au confirmat [...] prezenţa bacilului botulismului în mascarpone, o specialitate de brânză italienească” (Ev. Z. 12 IX 96, 5) – < it. *mascarpone*.

Mozzarella – Tip de brânză nefermentată, preparată din lapte de bivoliţă. „Deasupra se pune Mozzarella, în prealabil topită într-o tigaie încinsă, se presară pătrunjel. Mozzarella este o brânză italienească specială, care intră aproape în toate reţetele europene” (As 183/95, 4) – cuv. it.

Roquefort s. n. Brânză fermentată de orgine franţuzească, din lapte de oaie, care este însămânţată cu un mucegai special – < fr. *roquefort*.

4. Analiza semică a termenilor

Inventarul lexical pe care-l avem în vedere poate fi grupat în funcţie de origine, caracteristici, tehnică de fabricare, mod de păstrare etc.

Termenul *brânză*, datorită semantismului său complex, reprezintă denumirea generică a câmpului din care face parte. El se foloseşte atât singur, cât şi ca determinat al unora dintre lexemele înrudite (împrumuturi şi neologisme),

BDD-V2859 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 03:11:53 UTC)

atunci când se urmăreşte individualizarea produsului desemnat de acestea (ex. *cumpăr brânză*, faţă de *cumpăr brânză roquefort)*. În dialectul aromân este atestată şi întrebuinţarea sa ca determinant adjectival a lui *caş* (sintagma *caş brânzu*).

Substantivul *caşcaval* denumeşte subclasa brânzeturilor româneşti similare din punctul de vedere al aspectului şi al procesului lor de fabricaţie. Se poate vorbi despre o concurenţă între lexemele *brânză* şi *caşcaval* atunci când acestea au rolul de determinaţi ai altor nume din acelaşi câmp, astfel că, în limbajul curent, vorbitorii îl preferă pe primul (ex. *brânză de Olanda*, foarte rar, *caşcaval de Olanda*) datorită atât gradului mai mare de generalitate, cât şi sensului său mult mai cuprinzător. Ceilalţi termeni sunt folosiţi fie singuri, fie ca determinanţi ai numelor comune *brânză* şi *caşcaval*, însă niciodată ca denumiri generice ale clasei căreia îi aparţin.

Sunt sinonime parţiale: *caş* şi *urdă; caşcaval, cheddar, chester, gouda, şvaiţer, emmental, gorgonzola; camembert, mascarpone* şi *roquefort*.

5. Prezenţa în frazeologie

Se întâlnesc în frazeologie numai cuvintele *brânză, caş, caşcaval* şi *urdă*.

Brânză:

1. Sintagme: *brânză zburată; brânză murată; brânză de oaie (*sau *de capră, de vacă* sau *de vaci); brânză de burduf; brânză de putină; brânză acră; brânză bulgărească; brânză dulce; brânză sărată; Săptămâna brânzii; Lăsata* sau *lăsatul (secului) de brânză; Duminica brânzii* sau *a lăsatei (lăsatului) de brânză; Zgârie-brânză* sau *brânză-n sticlă; brânză de iepure* = „lucru imposibil”.

2. Expresii şi locuţiuni: *a se face brânză; brânză bună în burduf de câine; brânza bună se face la stână; frate, (ne-)frate, dar brânza-i pe bani; a nu face nicio brânză; mare brânză; a băga în brânză pe cineva; a se împuţi brânza; a nu fi de nicio brânză; a prins brânza viermi; să-mi dai şi brânză de iepure şi n-oiu mânca*: zice cel sătul, când nu mai poate mânca; (despre lapte) *a se face brânză; când e brânză, nu-i bărbânţă* = „când ai una, îţi lipseşte alta”; *i-a picat brânza-n poală* = „a dat norocul peste el”; *s-a băgat brânza-n putină* = „s-a isprăvit, nu se mai întâmplă ce s-a întâmplat”, „nu o să mai fie foloasele care au fost”; *opt cu-a brânzii* (s. *opt, şi cu-a brânzii nouă)!; te duci opt cu-a brânzii!; brânză de iepure* = „lucru imposibil” (ZANNE, P. III, 488).

*Caş***:**

1. Sintagme**:** *caş-baciu* s. m.; *caş sărat; caş murat; caş zburat; caş cu înăcreală; caş de putină*; (în dialectul aromân) *caş brânzu*.

2. Expresii şi locuţiuni: *a fi pâne şi caş* = „a fi prieten bun, nedespărţit”; *a deşerta caşul* = „a o zbughi, a fugi” (Olt.), (ib. ZANNE, P. III, 513); *cu caşul*

BDD-V2859 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 03:11:53 UTC)

la gură, copil fără experienţă = „nematur, nepriceput”. „Peşte în baltă, caş la stână“ (ZANNE, P. I, 591).

3. Construcţii: *de-a caşul* = „numele unui joc de copii” (H IV, 402).

Caşcaval:

Expresii şi locuţiuni: *a se întinde la caşcaval* = „a-şi lua nasul la purtare”; *a se întinde ca caşcavalul prăjit* = „fără sfârşit”. „Prea se întinde abonamentul lui ca caşcavalul prăjit“ (CARAGIALE, ap. ŞIO); *a se da caşcaval* = „a fi moale, prost”; (fig.) *a gusta din caşcaval* = „a beneficia de anumite avantaje”: „Până nu mă muşcă ... pofta de a gusta din caşcavalul bugetului” (ALECSANDRI, T. 113); *a se apuca la caşcaval* = „a se nărăvi, a prinde gust de ceva”.

Telemea:

Sintagma *brânză telemea*, semicalc cu topică inversată după tc. *teleme peyniri* „idem.” (cf. tc. *peynir* „brânză”).

Urdă:

Expresii şi locuţiuni: *s-alege urda din zăr* = „se alege binele de rău sau adevărul de neadevăr” (cf. ZANNE, P. IV, 167); *a mâncat urdă cu usturoi şi cere să-i miroase gura a lapte; urdă de curcă* = „ceea ce nu există”; *urdă de sămânţă* = „mâncare de post făcută din sămânţă de cânepă pisată cu apă şi amestecată cu miere”.

6. Compuse

Numai termenii de substrat şi cel moştenit din latină au dat naştere compuselor care reprezintă denumirile populare ale unor plante.

Brânză: (Bot.) *brânza-iepurelui* = numele unei plante (nedefinite mai de aproape).

Caş: (Bot.) *Caşul-popei; caşul-găinei* = „nalbă”; *caşul-vrăbiilor* = „nalbă-de-câmp”; *căşuţii-popei* = „nalbă-mărunţă” (sau „nalbă-mică”).

Urdă: (Bot.) *urda-vacii* = a) „plantă erbacee perenă din familia cruciferelor, cu flori albe, mici, dispuse în corimb, având tulpina şi frunzele acoperite cu peri cenuşii; călţunaş, caprilemă, cresuţă, floare-albă, hreniţă, iarbă-lungă-de-lac, iarbă-lungoare, iarbă-crăiască, năsturel, soc-de-câmp”; (regional) b) „hreniţă”; c) „creson”; d) „flămânzică”; e) „siminoc”; f) „coada-şoricelului” (ALR III 6 319/141); (regional) *urda-ţărcii* = „flămânzică”; *urda-oilor* = „bulbuci”.

7. Domenii de utilizare

Se regăsesc în vocabularul specializat al unor domenii următorii termeni:

Muzică:

Brânză: (în forma articulată, *brânza*) Numele unui dans ţărănesc (cf. DA).

Credinţe populare/religie:

Brânză: săptămâna brânzei; lăsata sau lăsatul de brânză (cf. DA).

BDD-V2859 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 03:11:53 UTC)

Caş: Sâmbăta caşului. (cf. DA).

Construcţii navale:

Caşcaval: Pană metalică folosită la fixarea arborelui gabie pe gabie (cf. fr. „Coin métallique employé pour fixer la gabie au mât").

Elemente ale mentalităţii sociale:

Brânză desemnează *zgârcenia*. „Zgârie-brânză" sau „brânza-n sticlă" (cf. DA).

Caş exprimă:

a) ideea de abundenţă: „Peşte în baltă, caş la stână" (ZANNE, P. I, 591);

b) lipsa experienţei de viaţă a tinerilor, neînţelepciunea: „Cu caşul la gură, copil fără experienţă" (cf. DA).

Caşcaval sugerează tentaţia cuiva de a beneficia de cât mai multe avantaje. „Până nu mă muşcă ... pofta de a gusta din caşcavalul bugetului" (ALECSANDRI, T. 113).

8. Particularităţi morfosintactice

Au forme de plural înregistrate în dicţionare cuvintele autohtone, cel moştenit din latină şi câteva dintre împrumuturile vechi.

Brânză: pl. *brânzeturi*: „feluri de brânză, caş, urdă". „Lăpturile şi brânzeturile cele proaspete" (PISCUPESCU, O. 191). „Brânzeturile se numesc: caş, urdă, etc." (H III 49, cfr. H II 71). „Brânzeturi şi caşcavale" (JIPESCU, R., 212).

Caş: masc. pl. *caşi*: „Leasă pe care se usucă caşii" (DRĂGHICI, ap. TDRG); n. pl.: *caşuri*. „Aceste zece caşuri du-le capului preste o mie" (BIBLIA 1871, 367 b.).

Caşcaval: masc. pl. *caşcavali:* „Caşcavali care sânt râncezi" (N. COSTIN, ap. GCR II, 12/16); n. pl.: *caşcavale:* „Au lot [= luat] 15 caşcavale" (a. 1760; IORGA, B. R. 225); n. pl.: *caşcavaluri*. „Din Olanda ne vin caşcavalurile cele roşii, în chip de ghiulea" (MEHEDINŢI, P. 19). „Au lot [= luat] 15 caşcavale" (a. 1760; IORGA, B. R. 225).

Parmezan: pl. *parmezane* (cf. DLR).

Şvaiţer, telemea: fără pl.

Urdă: (rar) *urde* (cf. SCRIBAN, D.).

În limba contemporană, substantivele de mai sus sunt utilizate exclusiv la singular.

Pluralul „brânzeturi" s-a specializat ca termen generic al sferei semantice la care ne referim.

Apariţia în acelaşi context a două lexeme din acest câmp este condiţionată de anumite restricţii.

Brânză se poate combina cu unii dintre termenii câmpului (excepţie fac *urdă, caş, caşcaval, şvaiţer, emmental*) în calitate de determinat nominal al

BDD-V2859 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 03:11:53 UTC)

acestora. *Brânză* este utilizat doar dialectal (în sudul Dunării) cu valoare adjectivală (formă de masculin) pe lângă substantivul *caş*: *caş brânz.*

Caş admite ca determinant substantival lexemul *parmezan*: „Un guzgan ... Au intrat ... într-un caş de parmezan“ (ASACHI, P. 124/7). „Prăjituri de parmezan” (MANOLACHE DRĂGHICI, R. 239/22).

Parmezan este folosit ca determinant adjectival al lui *caş* şi al lui *brânză*: „4 loţ parmazan caş“ (a. 1754; IORGA, S. D. XII, 67. 239/22); în sintagma *brânză parmazană* =”brânză din Parma”, (cf. BARCIANU, V., cf. COSTINESCU). Prin urmare, apelativul *parmezan* are o topică liberă în raport cu determinatul său (este antepus, dar şi postpus acestuia) şi este atestat şi cu o formă învechită de feminin singular.

Caş şi *urdă* nu se pot combina cu niciunul din celelalte lexeme ale sferei lor semantice. Celelalte neologisme pătrunse la noi la sfârşitul secolului trecut se întrebuinţează atât singure, cât şi împreună cu determinantul *brânză*.

9. Etimologia

Nu pun probleme din punctul de vedere al originii cuvintele:

Caş: lat. *caseus* „brânză”.

Caşcaval: din tc. *kaşkaval*, cf. bg. *kaškaval*, ngr. *κασκαβάλι*, magh. *kaskavál*, *kaskavale* (împrumut din română), cf. it. *caciocavallo* „un fel de caş care se anină de-a călarele” (din care provine termenul turc); arom. *căşcăvál*.

Parmezan: germ. *Parmesan*, fr. *parmesan*.

Şvaiţer: germ. *Schweizer [käsej]*

Telemea: tc. *teleme* „idem.”; cf. arom. *telemé*.

Din punctul de vedere al provenienţei, neologismele pe care le-am menţionat se pot împărţi în două grupe: unele rezultate de la toponime şi antroponime, şi altele, aflate în legătură cu substantive comune, adjective sau verbe. Acestea şi-au păstrat particularităţile fonetice şi ortografice ale limbii de origine, sunt invariabile în funcţie de număr, iar încadrarea lor în categoria genului gramatical s-a făcut potrivit aspectului lor formal (*gorgonzola, mozzarella, feta* au fost incluse în categoria numelor feminine, iar *şvaiţer, roquefort, emmental, chester, cheddar* etc. au fost asimilate substantivelor neutre, *gouda*, *mascarpone*, având un statut neprecizat). Prima categorie de termeni este destul de numeroasă, iar cea de-a doua include doar cuvintele *mozzarella, feta* şi *mascarpone*. Fenomenul transformării toponimelor şi al antroponimelor în nume comune se manifestă frecvent în limbă şi putem aminti aici câteva produse care au fost denumite după creatorii lor (ex. *chateaubriand, savarină, stroganoff* etc.). Era vorba iniţial de o structură de tipul *determinat* + *determinant* (ex. *brânză de Roquefort, brânză de Gouda*), din care s-a păstrat, datorită tendinţei de economie a sistemului, doar determinantul, care a devenit ulterior substantiv comun. *Roquefort* < top. *Roquefort*, din sudul Franţei;

BDD-V2859 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 03:11:53 UTC)

camembert < top. *Camembert*, sat în Normandia; *cheddar* < top. *Cheddar*, sat în Anglia; *chester* < top. *Chester*, din Anglia; *emmental* < top. *Emmental*, de pe valea râului elveţian Emme; *gorgonzola* < top. *Gorgonzola*, de lângă Milano; *gouda* < top. *Gouda*, din Olanda. *Feta* are ca etimon ngr. *tyri* „brânză" + *pheta*, it. *fetta* „felie", *mozzarella* vine din it. *mozzarella*, diminutiv de la *mozza, mozzare* "cut off, blunted".

Se observă faptul că aceste cuvinte nu pun probleme din punctul de vedere al etimologiei, aşa cum se întâmplă în cazul celor autohtone, *brânză* şi *urdă*, care au suscitat numeroase discuţii. Despre acest aspect au vorbit prima dată B. P. Hasdeu, iar după el alţi lingvişti importanţi, printre care Al. Rosetti, I. I. Russu, Gr. Brâncuş ş. a.[1]

B. P. Hasdeu este autorul unei ipoteze extrem de curajoase şi anume originea celtică a lui *brânză* şi iraniană, în cazul lui *urdă*, ipoteză dezvoltată într-un amplu articol publicat în revista *Columna lui Traian*.[2] În opinia lingvistului citat *brânză* „aparţine dialectului cisdanubian", fiind un cuvânt necunoscut la ceilalţi traci. Hasdeu combate etimologiile existente în dicţionarul lui Pontbriant şi în LB şi propune pentru *brânză* etimonul *bo* + *ras* (în forma nazală *rans*), aflat în legătură cu pahl. *ranha* şi huzvareticul *arang*, iar pe *urdă* îl apropie de rad. i.-e. *rud* „a curge", avest. *urud-* „scurgere, fluid, râu". Alţi cercetători au dovedit o poziţie mai rezervată în ceea ce priveşte originea celor două nume comune, încercând să găsească echivalente nu numai în albaneză ci şi în alte limbi indo-europene. Părerea unanim acceptată este provenienţa celor două cuvinte din substratul traco-dac.

10. Productivitatea

Cuvintele autohtone şi cel moştenit din latină au dat naştere unui număr important de derivate şi de compuse care aparţin limbii literare. Trebuie menţionate cele care figurează în dicţionarele noastre şi care sunt frecvent utilizate de vorbitorii românei contemporane.

Brânză: der. *brânzar, brânzăreasă, brânzărie* (1810) – (Poenar 1842: 724); *brânzică, brânzos* – (Negruzzi 1857: 304); *brânzoaică* (1893, cf. DDRF); *brânzoi, brânzişoară, brânzeturi* (1854, cf. POLIZU); *a se brânzi* – (Sevastos 1893: 165); *a se îmbrânzi* (cf. TDRG).

Caş: der. *căşar* (1810; URICARIUL XIV, 239); *căşărie* (1498) – (Mihăilă 1974: 84); *căşuţ, căşuleaţă, căşulean, căşet, căşos, câşcovă, câşlegi, caşcovă, căşar* (cf. TDRG).

[1] Pentru referinţe complete v. bibliografia de la sfârşitul prezentului articol.

[2] B. P. Hasdeu, 1874, „Originile păstoriei la români. Studiu de filologie comparată", *Columna lui Traian*, nr. 3, 105-107.

BDD-V2859 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 03:11:53 UTC)

Urdă: der. *urdaci, urdar* (1593, cf. DERS); *urdaş, urdărie, urdăriţă, urdeală, urdeancă, urdelaş, urdelnţiţă, urdi* (1895, cf. DDRF); *urdina* (sec. XVI; COD. VOR.); *urdinare* (1649, cf. MARDARIE; *urdinat* (1645; HERODOT 114); *urdinător, urdinătoare, urdinătură, urdineală* (1670; ANON. CAR.); *urdiniş* (1591, cf. DIR); *urdoare* (1505, cf. DERS); *urduros* (1609, cf. MARDARIE).

Prin raportare la prima categorie de cuvinte, împrumuturile din turcă şi bulgară s-au dovedit a fi mai puţin productive, iar derivatele rezultate de la acestea din urmă au un caracter regional şi popular.

Caşcaval: der. *caşcavalar* (unealtă de ciobănie, probabil „veşcă"; 1884-1885); *caşcavea, caşcavelă* (doc. din 1719, cf. DA), *caşcavealâc, caşcavet* (1825, cf. LB); (nord-vestul Munt.) *căşcăvală* (mijl. sec. XX), (Suciu, 2010: 167); *căşcăvălărie* (doc. din 1741, cf. DA); *caşcavaler* (contaminare *caşcaval* + *cavaler*).

Telemea: (Dobr.) *telemegiu, telemengiu* (= persoană care prepară telemeaua) (doc. din 1933, cf. DLR).

11.Transferul în onomastică

Elementele lexicale autohtone au capacitatea de transfer în onomastică, ele sunt folosite ca toponime şi antroponime atestate foarte devreme în limba noastră.

Brânză: antrop. *Nicolaus Briensa de Sereto* (1477) – (Mihăilă 1974: 79); *Brândză-veche* (1573) – (Bogdan 1946: 133); *Brândză* (1576) – (Rosetti 1978: 253), *Brânzaru, Brânzoi, Brânzovenescu* – (Graur 1965: 164); *Brânza, Brânzac, Brânzan, Brânzaru, Brânzănescu, Brânzăniuc, Brânzea, Brânzeanu, Brânzei, Brânzel, Brânzescu, Brânzeu, Brânzilă, Brânzoi, Brâzoiu, Brândza, Brândzaie, Brânzaş, Brânzău, Brânzică, Brândza, Brândzaie, Brânzaş, Brânzău, Brânzică, Bânzan, Brânză, Brânda* – (Brâncuş 1995: 27); ca supranume: *Brânza, Brânză, Brânda* – (Brâncuş 1995: 27).

Toponime: *Brândza* (1490) – (Bogdan 1946: 231), (Mihăilă 1979: 79); *Brânza, Brânzan, Brânzari, Brânzănii, Brânzea, Brânzani, Brânzaru, Brânzău, Brânzela, Brânzari, Faţa Brânzeştii, Brânzoae* (1560) – (Brâncuş 1995: 27).

Urdă: antrop. *Urdă, Urdan, Urda, Urdaş, Urdea, Urdeanu, Urdeş, Urdoi(u)* – (Brâncuş 1995: 46); *Urdărescu, Urdăreanu*; ca supranume, *Urda, Urdea* – (Brâncuş 1995: 46); *Orda, Urda* (n. de pers. şi de loc atestate în sec. al XIII-lea în Panonia) – (Drăganu 1933: 46).

Toponime: *Urdeşti, Urdan, Urdarii* – (Constantinescu 1963: 401); *Urda, Urda de Jos, Dealu Urzii, Urdeasca, Urdeşti, Urdarii, Urdăreanca, Urdele, Urda* – (Brâncuş 1995: 46).

A rezultat doar câte un nume propriu de la substantivele comune *caş* şi *caşcaval.*

Caş: Căşulina (n. de oaie albă) – (Densusianu 1915: 82).

BDD-V2859 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 03:11:53 UTC)

Caşcaval: antrop. *Caşcaval* – (Suciu 2010: 167).

Concluzii

Câmpul lexical al brânzeturilor româneşti este bogat, cuvintele care-l alcătuiesc putând fi grupate în patru categorii: termeni de substrat şi moşteniţi din latină, împrumuturi vechi şi neologisme pătrunse în română în momente diferite: *şvaiţer, parmezan* (sec. 18), *camembert* etc. (sec. 20-21). Primele trei categorii de cuvinte sunt vechi în limba română, apar în toate dicţionarele noastre, au un semantism complex şi foarte bogat, care pune în evidenţă aspecte specifice unei civilizaţii arhaice de tip pastoral şi agricol. Lexemele de substrat şi cel moştenite din latină (în comparaţie cu împrumuturile vechi) sunt atestate foarte devreme în documente: ex. *brânză*, (sec. al XIV-lea). Poziţia lor foarte importantă în limba română rezultă din prezenţa acestora atât în numeroase derivate şi compuse, cât şi în frazeologie. Aceste elemente lexicale se întâlnesc şi în vocabularul specializat al unor domenii, printre care medicina şi muzica, dar şi al unor practici religioase şi magice.

La polul opus se situează neologismele de provenienţă franceză, engleză, germană, italiană etc. Unele dintre acestea circulă la noi încă din secolul al XIX-lea, ex. *roquefort*, în timp ce altele au început să fie folosite abia după 1990 datorită schimbărilor produse în societatea românească postdecembristă şi a deschiderii acesteia către valorile materiale occidentale. Apariţia acestor nume comune a fost determinată de doi factori importanţi: comercializarea pe piaţa noastră a unor noi mărci de brânzeturi şi îmbogăţirea vocabularului culinar românesc cu noţiuni necunoscute până atunci. Vorbitorii români s-au familiarizat relativ repede cu aceşti termeni datorită prezenţei lor în ziare, reviste, la televiziune şi pe internet. Ele sunt înregistrate doar în DEX (parţial), DCR, DEXI, DICSR şi sunt folosite mai cu seamă în mediul urban. Câmpul semantic pe care-l discutăm este deschis din punctul de vedere al inventarului, el putându-se îmbogăţi în continuare.

Primele trei categorii de cuvinte au numeroase sensuri proprii şi figurate, se întâlnesc într-un număr important de derivate, compuse, expresii, locuţiuni, sintagme, construcţii, proverbe şi zicători. Contextele utilizate pentru exemplificarea definiţiilor provin din texte foarte vechi, atât din cele religioase, cât şi din lucrări aparţinând celor mai variate domenii. Articolele dintr-un dicţionar-tezaur oferă o privire de ansamblu şi asupra istoriei mentalităţilor, a ocupaţiilor, a trăsăturilor morale definitorii ale unui popor, fapt valabil şi în cazul despre care discutăm. Limba este un organism viu şi flexibilitatea cea mai mare se manifestă în cazul vocabularului. Exemplele pe care le-am luat în discuţie sunt relevante pentru această afirmaţie. Câmpul semantic analizat de noi şi-a păstrat de-a lungul timpului elementele lexicale constituente, dar

BDD-V2859 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 03:11:53 UTC)

s-a şi îmbogăţit cu altele de diferite origini. Numele comune din substratul traco-dac, cel moştenit din latină şi împrumuturile vechi aparţin limbii literare contemporane şi au o circulaţie generală pe întreg teritoriul locuit de români. Ele fac parte din lexicul de bază, deoarece noţiunile denumite nu au fost înlocuite în timp prin altele. Neologismele aparţinând vocabularului internaţional s-au impus în ţara noastră în contextul răspândirii gastronomiei altor popoare şi a pătrunderii pe piaţa noastră a noilor produse alimentare. Vorbitorii români s-au familiarizat cu aceste noţiuni în timpul călătoriilor în diferite state occidentale, cât şi prin intermediul emisiunilor TV, al revistelor cu caracter culinar, al reclamelor şi al internetului. Cu toate acestea, în limbajul curent numele comune *brânză, caş, caşcaval, telemea, şvaiţer* au o circulaţie mult mai mare în raport cu apelativele foarte noi ale domeniului chiar dacă ultimele sunt mai importante cantitativ. Acestea din urmă nu sunt înregistrate decât în foarte puţine lucrări lexicografice importante ale limbii române, deşi ele sunt cunoscute şi utilizate destul de des (în special în mediul urban). Cel mai bogat inventar în acest sens îl au DEXI, DICSR, MDN[3], DCR[2]. Faptul este meritoriu şi exemplul ar trebui urmat şi de către dicţionarele Academiei, în special de DEX (care este cel mai cunoscut şi folosit dicţionar românesc explicativ) şi DLR (în noua ediţie aflată în lucru la Bucureşti, Iaşi şi Cluj-Napoca).

BIBLIOGRAFIE

Alexi, Th., 1894, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch. Zweite verbesserte und vervollständigte Auflage. Dicţionar româno-german.* A doua ediţiune prelucrată şi complectată. Kronstadt [Braşov], Verlag von H. Zeidner, Editura H. Zeidner (ALEXI, W.).

ANON. CAR., *Dictionarium valachico-latinum.* Primul dicţionar al limbii române. [Cunoscut sub numele *Anonymus Caransebesiensis*, Bucureşti, Editura Academiei Române, ediţia 2008.

Antonescu, G. M., 1862, *Dicţionar rumân* Bucureşti, Librar-editor George Ioannide. Imprimeria Naţionale a lui Stephan Rassidescu.

Bakos, Ferencz, 1982, *A magyar szókészlet román elemeinek története*, Budapest (BAKOS).

Barcianu, Sab. 1868, *Vocabulariu român-nemţesc.* Hermanstadt, Sibii, Tipariul şi Editura lui Teodoru Steinhaussen (BARCIANU, V.).

Bogdan, Damian P., 1946, *Glosarul cuvintelor româneşti din documentele slavo-române*, Bucureşti.

Bolocan, Gh., Nestorescu, Virgil, Robciuc, Ion ş. a., 1981 *Dicţionarul elementelor româneşti din documentele slavo-române*, 1374-1600, Bucureşti, Editura Academiei Române (DERS).

BDD-V2859 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 03:11:53 UTC)

Brâncuş, Gr., 1983, *Vocabularul autohton al limbii române*, Bucureşti, Editura Academiei Române.
Brâncuş, Gr., 1995, *Cercetări asupra fondului traco-dac al limbii române*, Bucureşti, Institutul Român de Tracologie, Bibliotheca Thracologica VIII, 22, 23.
Candrea, I-A. – Adamescu, Gh., 1926-1931, *Dicţionarul enciclopedic ilustrat*, Bucureşti: Editura „Cartea Românească". (CADE)
COD. VOR., *Codicele Voroneţean.* Ediţie critică, studiu filologic şi studiu lingvistic de Mariana Costinescu. Universitatea Bucureşti. Institutul de Lingvistică. Bucureşti, Editura „Minerva", p. 227–400.
Constantinescu, N. A., 1963, *Dicţionar onomastic românesc*, Bucureşti, Editura Academiei Române (DOR).
Costinescu, Ion, 1870, *Vocabular româno-frances.* I–II. Bucureşti. I: *A – Înzestrare*; II: *J – Zuluf* (COSTINESCU, V.).
Damé, Frédéric, 1893–1895, *Nouveau dictionnaire roumain-français.* [Vol. I–IV]. Bucarest, Imprimérie de l'État (DDRF).
Dănilă, Elena, Dănilă, Andrei, 2011, *Dicţionar ilustrat de cuvinte şi sensuri recente în limba română*, Bucureşti, Editura „Litera internaţional" (DICSR).
Densusianu, Ov., 1915, *Graiul din Ţara Haţegului*. Bucureşti, Socec & Co.
Dicţionarul explicativ al limbii române, 1998, Bucureşti, Editura „Univers Enciclopedic" (DEX).
Dicţionar explicativ ilustrat al limbii române, 2007, Iaşi, Editurile: „Arc & Gunivas" (DEXI).
Dicţionarul limbii române, 1913, 1940, t. I, partea I: A-B, Bucureşti, Librăriile Socec; t. I, partea II: C., Bucureşti, Tipografia ziarului „Universul" (DA).
Dicţionarul limbii române, serie nouă, literele S, Ş, V, Bucureşti, Editura Academiei (DLR).
Dimitrescu, Florica, 1997, *Dicţionar de cuvinte recente recente*. Ediţia a II-a. Bucureşti, Editura Logos (DCR^2).
Drăganu, N., 1933, *Românii în veacurile IX-XIV pe baza toponimiei şi a onomasticei*, Bucureşti, Monitorul Oficial şi Imprimeriile Statului, Imprimeria Naţională.
Gherman, Alin-Mihai, *Primele lexicoane româneşti*, Ms. Cluj (G. LEX.).
Graur, 1965, Al. *Nume de persoane*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică.
Hasdeu, B. P., 1874, „Originile păstoriei la români. Elemente dacice. I. Cioban, baci, urdă, stână, brânză, Studiu de filologie comparată", *Columna lui Traian*, nr. 3, p. 105, 107.
Hasdeu, B. P., 1877, *Cuvente den bătrâni.*Tom. I. *Limba vorbită între 1550-1600. Studiu paleografico-linguistic*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1978 (CUV. D. BĂTR.).
Hasdeu, B. P., 1887, *Etymologicum Magnum Romaniae*. *Dicţionarul limbei istorice şi poporane a românilor*, vol. II, Bucureşti, Editura „Minerva" ediţie îngrijită de Gr. Brâncuş.
Herodot (1645), *Istorii*, ed. N. Iorga, Vălenii de Munte, 1909 (HERODOT).
Ionescu, Adriana, 1985, *Lexicul românesc de provenienţă autohtonă în textele din secolele al XVI-lea – al XVIII-lea*, Bucureşti, TUB.

BDD-V2859 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 03:11:53 UTC)

Iordan, Iorgu, 1983, *Dicţionar al numelor de familie româneşti*, Bucureşti, Editura Academiei Române.

Lesicon românescu-lătinescu-ungurescu-nemţescu, Buda, 1825 (LB).

Iorga, N., 1906, *Studii şi documente cu privire la istoria românilor*. Publicate de N. Iorga, Vol. XII, Bucureşti, „Minerva" (IORGA, S. D.).

Marcu, Florin, Maneca, Constant, 1978, *Dicţionar de neologisme* (ed. a III-a), Bucureşti, Ed. Academiei Române (DN^3).

Marcu, Florin, 2008, *Marele dicţionar de neologisme*. Ediţia a X-a, revăzută, augmentată şi actualizată Bucureşti, Editura Saeculum Vizual (MDN).

Mardarie Cozianul, 1649, *Lexiconul slavo-românesc şi tâlcuirea numelor din 1649*, ed. Gr. Creţu, Bucureşti, 1900 (MARDARIE).

Mihăilă, Gh., 1974, *Dicţionar al limbii române vechi (sfârşitul secolului al X-lea – începutul sec. al XVI-lea*, Bucureşti (DLRV).

Negruzzi, C., 1857, *Opere*, vol. I, ed. Liviu Leonte, Bucureşti, Editura „Minerva", 1974.

Poenar, P., Aaron, F., Hill, G., 1841-42, *Vocabular franţezo-românesc*, I-II, Bucureşti.

Poghirc, C., 1969, *Istoria limbii române*. II: *Influenţa autohtonă*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 328.

Polizu,1857, = *Dicţionar român-german*, Braşov (POLIZU).

Pontbriant, Raoul de, 1862, *Dicţiunar româno-frances*. Bucureşti şi Göttingen, Adolf Ulrich, Paris, Gustave Bossange & C-ia, Leipzig, E. F. Steinacke (PONTBRIANT, D.).

Riza, A., 1971, „Concordances lexicales entre elements roumains anciens et elements relevant des aires iranienne et caucasienne", în *Studia et acta orientalia*, VIII, p. 29, 36.

Rosetti, Al., 1978, *Istoria limbii române, I, de la origini până în secolul al XVII-lea,* ed. a II-a revăzută şi adăugită, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică.

Rosetti, Al., 1986, *Istoria limbii române*. *I. De la origini până la începutul secolului al XVIII-lea*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 246, 255, 390-391.

Russu, I. I., 1970, *Elemente autohtone în limba română. Substratul comun româno-albanez*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 139-140.

Russu, I. I., 1981, *Etnogeneza românilor*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 272, 412.

Scriban, A., 1939, *Dicţionaru limbii româneşti (Etimologii, înţelesuri, exemple, citaţiuni, arhaisme, neologisme, provincialism)* Iaşi, Institutul de Arte Grafice „Presa bună" (SCRIBAN, D.).

Sevastos, Elena, 1893, *Anecdote poporane,* Iaşi.

Suciu, E., 2010, *Influenţa turcă asupra limbii române*, II: *Dicţionarul cuvintelor româneşti de origine turcă*, Bucureşti, Editura Academiei Române.

Şăineanu, C., 1914, *Dictionnaire français-roumain. Avec un supplement contenant l'argot parisien,* Bucarest, Imprimeria „Samitica", Société anonyme, maison éditrice Craïova (DFR).

Şăineanu, Lazăr, 1900, *Influenţa orientală asupra limbii şi culturii române*, Bucureşti, Socec (ŞIO$_2$).

BDD-V2859 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 03:11:53 UTC)

Tiktin, H., 1903, 1911, 1924, *Rumänisch-deutsche Wörterbuch*. [Band I-III], Bukarest Staatsdruckerei (TDRG).

URICARIUL, 1852-1895, *Uricariul cuprinzetoriu de hrisoave, anaforale şi alte acte, din suta a XVIII^a şi a XIX^a, atingătoare de Moldova.* Sub redacţiunea dsale Theodor Codrescu. Vol. I–XXV, Iaşi, Tipografia „Buciumul Român “.

Mihaela MARIN
Institutul de Lingvistică al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, Bucureşti

BDD-V2859 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 03:11:53 UTC)